



BARTHA ÁKOS

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

Aetas 39. évf. 2024. 4. szám, 211–214.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.4.211-214

www.aetas.hu

## Egy fajvédő vallomásai

*Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat – Válogatás 1919–1926 között megjelent írásaiból. Szerk. Zétényi Zsolt – Szalay László. Időjel Kiadó, Budapest, 2022. 743 oldal*

Vaskos kötet jelent meg az Időjel Kiadó gondozásában Bajcsy-Zsilinszky Endre írásai-  
ból, melynek cikkei Zétényi Zsolt és Szalay  
László újságíró válogatta. Zétényi képzettsé-  
gét illetően jogász, a magyar közélet ismert  
alakja (volt országgyűlési képviselő), aki  
ügyvédi munkájának tudományos hozadé-  
kaként fontos kötetet publikált Ságvári  
Endre haláláról és a Ságvárival tűzharcba ke-  
veredő nyomozók sorsáról.<sup>1</sup> A jelen kötetet  
illetően fontosabb, hogy Zétényi az 1986-ban  
alapított, működése során több névformát is  
használó Bajcsy-Zsilinszky Társaság (BZST)  
vezetőségi tagja volt, az 1989-es Ellenzéki  
Kerekasztalon ő képviselte a társaságot,  
2019-ben pedig saját emlékeire, illetve levél-  
tári kutatásokra alapozva monográfiát jegy-  
zett arról.<sup>2</sup> Személyében tehát egy olyan em-  
léképőlt ismerhetünk meg, aki önálló kutá-  
tásokat is végez az őt foglalkoztató törté-  
nelmi témákban.

Zétényi jegyezte a recenzált kötet ötven-  
oldalas bevezető tanulmányát is, melyben  
okkal hangsúlyozta, hogy Zsilinszky Endre<sup>3</sup>

hatalmas publicisztikai munkásságából ed-  
dig még nem jelent meg önálló kötet. A szer-  
kesztőpáros ezt a hiányt igyekezett mérsé-  
kelni, a *Szózat* című fajvédő lapban 1919 és  
1926-ban közölt Zsilinszky-szövegekből  
adva közre válogatást. Zétényi és Szalay a  
fajvédő politikus itt megjelentetett cikkeinek  
„több mint felét” (7. old.) tárta ezúttal az ol-  
vasó elé. A közreadott 163 *Szózat* cikket to-  
vábbi 20 más lapokban és folyóiratokban  
1918 és 1924 között publikált Zsilinszky-írás  
követi a kiadvány függelékeként. Ez utób-  
biak között számos olyan szöveg található,  
melyet eddig nem ismert vagy alig használt a  
Zsilinszky-szakirodalom. Vidéki lapokban  
közölt újságcikkek mellett ilyenek például az  
*Evangélikusok Lapjában* megjelent írások,  
melyek azért is jelentősek, mert a politikus  
egyházához való viszonya és vallásossága to-  
vábbi kutatásokat érdemlő témák. A forrás-  
gyűjtemény tehát valóban hiánypótló, még  
akkor is, ha a közölt cikkek többsége – az  
1922 után keletkezettek elsöprő többsége –  
ma már digitálisan is olvasható. Hozzátehet-  
jük: a folyamatos digitalizációnak köszönhe-  
tően jó esély van további eddig nem ismert  
cikkek felbukkanására is a közeljövőben.

A szerkesztők jó érzékkel választották ki  
az 1919 és 1926 közti pályaszakaszt Zsi-  
linszky életművéből, mivel az Áchim L.

<sup>1</sup> Zétényi Zsolt: *Ártatlanul, jeltelen sírban – A Kristóf-ügy*. Budapest: Magyar Napló Kiadó, 2015.

<sup>2</sup> Zétényi Zsolt: „Göröngyös úton...” *A Bajcsy-Zsilinszky Társaság története emlékeim és a források alapján*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2019.

<sup>3</sup> Zsilinszky Endre 1925-ben, vitézzé avatása alkalmával vette fel édesanyja családi nevét. Neve innentől egy évtizeden át vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre volt. 1935-ben – tiltakozásul a választási visszaélések miatt – „letette” vitézi címét, hivatalos neve innentől fogva haláláig: Bajcsy-Zsilinszky Endre.

András erőszakos halála (1911) kapcsán már némi ismertséggel rendelkező fiatalember 1919 és 1926 közt vált országosan jegyzett közszereplővé, olyan politikussá, aki a napi politikai csatározások jó részét újságjának hasábjain vívta meg. Ez a lap, vagyis a *Szózat* tekinthető a korabeli szélsőjobboldal legnívósabb orgánumának, ahol számos, utóbb nem szélsőjobbodaliként azonosított újságíró is dolgozott. A szerkesztőpáros avatott kézzel válogatott ebből a kiterjedt szövegtörzsből, nem kerülve meg a legkényesebb témákat (zsidókérdés, militarizmus, fehérterror stb.) boncolgató írásokat sem. Néhány témát ugyanakkor érdemes lett volna jobban exponálni – akár a már talán a saját korában is kissé unalmas (jobbára beteljesületlen) külpolitikai spekulációk vagy a retorikájában is meglehetősen monoton liberalizmuskritika, s még inkább a kötelező újságírói ujjgyakorlat minden bágyadtságával terhelt '48-as megemlékezések és Tisza István-laudációk rovására. Jelentékeny, ám a kötetben nem közölt cikk például a tisztviselő középosztály megmentéséért kampányoló írás, mivel – mindennemű népi retorika ellenére – elsősorban ebből a rétegből verbuválódott a fajvédők társadalmi bázisa.<sup>4</sup> Az életút tükrében érdekes lett volna arról is olvasni, hogyan vélekedett Zsilinszky 1923-ban Hitler-ről; s erre lett is volna lehetőség.<sup>5</sup>

Ezeknél az apróbb hiányérzeteknél fontosabb, hogy a programadó cikkeket akkurátusan közli a kötet, Szalay László pedig magyarázó jegyzetekkel látta el a forrásokat, emellett a kötethez tartozó hasznos névmutatót is ő jegyezte. A cenzúra kéznymomat is rendre jelző jegyzeteknek köszönhetően az sem marad titokban, mennyi pontatlan idézettel dolgozott a zaklatott életű politikus, aki – mint kiderül (606. old. 5. lj.) – néhány esztendő távlatából is képes volt éveket tévedni cikkeiben. Hogy a kötet hasábjain néhány mélyebb összefüggés mégis homályban marad, elsősorban annak a következménye,

hogy a jegyzetek kevés számú alapmű mellett elsősorban korabeli cikkek segítségével, vagyis a vonatkozó szakirodalom – többek között Bodó Béla, Bődök Gergely, Kántás Balázs, Kóródi Máté, Paksa Rudolf, Paksy Zoltán vagy éppen Vonyó József munkáinak – kamatoztatása nélkül készültek. A felsorolt szerzők kötetei hasznosak lettek volna ahhoz, hogy – például – a szerkesztők súlyának megfelelően láttassák azt a kínos szerencsemosdatást, amit az 1944-ben mártírhalt halt politikus a fehérterror alatt folytatott (például Héjjas Iván vagy Prónay Pál érdekében). Hatos Pál, Révész Tamás és Ablonczy Balázs kötetei pedig az 1918-as összeomlás és a korai ellenforradalom politika-, had- és társadalomtörténetéhez lettek volna hasznos útmutatók – például a szabadkőműveség darázsfészekéhez, vagy éppen a zsidóság korabeli komplex szerepére vonatkozóan.

Zétényi bevezető tanulmányában nyíltan vállalt hagyományörző nézőpontból tekint az életműre, jóllehet nemcsak magát a politikusi életművet ismeri, de hasznosítja, értelmezi és értékeli a rá vonatkozó legújabb szakirodalmat is. Bevezetőjéből összességében árnyalt képet kapunk nemcsak a békéscsabai századelőről, de Zsilinszky szárnypróbálgatásairól, ellenforradalmi karrierjéről, fajvédelmi nézeteiről, illetve a fajvédelem szerteágazó – helyenként igencsak zavarba ejtő – kapcsolódási pontjairól is. A *Szózat* körül állandósuló bajok okairól és a lap megszűnéséről ugyanakkor hasznos lett volna részletesebben írni, annál is inkább, mivel ezek a gondok a főszerkesztő működésével is összefüggésbe hozhatók.

Zétényi szerint Bajcsy-Zsilinszky „életének napjai egy nagy átfogó eszme, erkölcsi felbuzdulás, a magyar történelmi önvizsgálat és megtisztulás jegyében, a magyar lelkiismeret megszólaltatásaként peregték és égtek el”. (5. old.) A patetikusan fogalmazó szerző okkal hangsúlyozza a zajos politikusi életpálya mögött megbúvó, a fordulatosságot pártpoli-

<sup>4</sup> Zsilinszky Endre: *Mentsétek meg a középosztályt*. *Szózat*, 1923. május 13. 1–2.

<sup>5</sup> Zsilinszky Endre: *Korai öröm*. *Szózat*, 1923. november 11. 1–2.

tikai sakkjátszmáknál jóval állandóbb ideológiai támpontokat. Az egyik ilyen fő támpont a *szuverenizmus* volt, mely a magyar fajvédelem legfontosabb magfogalmának tekinthető. Ebből a fajta állandóságból azonban nem következik, hogy Zsilinszky mindig mindenről ugyanazt gondolta. Nem csupán olyan távlatos változásokra utalhatunk ehelyütt, mint amilyen a németiség vagy Ausztria megítélésében végbement nála 1921 és 1938 között. Esetében a rövid távú amnézia (értsd: politikai pragmatizmus) egyik legeklatásabb példája a Nagyatádi-féle földreform, mely mellett 1922–1923-ban – kormánypártiként – még teljes mellszélességgel kampányolt, hogy aztán 1924 őszén – immáron ellenzéki fajvédőként – arról írjon, a birtokreformnak már a „konceptiója” is rossz volt. (525. old.)

Meg kell jegyezni, hogy a bevezető tanulmányban maradt némi – helyenként érthetetlen – elfogultság. Zétényi szerint például „vitathatatlan tény”, hogy Bajcsy-Zsilinszky „soha nem javasolt, nem pártolt a zsidóság jogkorlátozására irányuló intézkedéseket vagy törvényeket”.<sup>6</sup> (8. old.) Ezzel szemben a kötetben közölt számos cikk arról tanúskodik, hogy Zsilinszky kezdeményezte, üdvözölte és támogatta az 1920-ban bevezetett numerus clausust,<sup>7</sup> máshonnan pedig tudjuk, hogy az első zsidótörvény vitájában elfoglalt 1938-as álláspontja kettős éllel (a

zsidónak minősítettek mellett a német származásúak irányában) is diszkriminatív volt.<sup>8</sup> Semmilyen történeti adat nem támasztja alá továbbá Bajcsy-Zsilinszky – a szerkesztőpáros által több helyütt meglebegetett – lengyel származását, és a legendák körébe tartozik Zsilinszky Endre 1914-es pancsovai dicsősége is.<sup>9</sup> Bár a műben csak elenyésző számban maradt elütés, elmaradó írásjel és egyéb formai hiba,<sup>10</sup> a szöveggondozásban mégis mutatkozik némi zűrzavar, amikor az Áchim-ügy kapcsán „combtvön lőtte” helyett „commotion lőtte”-t (18. old.) olvashatunk. Ennél lényegesebb, hogy a szakirodalomból szó szerint átvett idézeteket idézőjelenben, a forráshelyet megjelölve szokás közölni a történettudományos munkákban (is).<sup>11</sup> A Bajcsy-Zsilinszky Endre irányában kétségkívül rosszindulatú és elfogult Domokos Jó-zsef „vérügyész” (12. old.) titulusa sem éppen történettudományos munkába való.

Zétényi a kötet bevezetőjében hosszan, mintegy nyolc oldalon keresztül foglalkozik az 1911-es Áchim-üggyel. Jóval empatikusabban közelít a századelő parasztpolitikusához, mint ami Bajcsy-Zsilinszky emléképolóit akár néhány évtizeddel korábban is jellemezte e kérdésben, jogászai képzettségéből adódóan pedig otthonosan mozog a paragrafusok világában (ami a per miatt fontos). Álláspontja szerint a fivérek felmentését – elsőfokon – jogilag lehetővé tevő „jogos

<sup>6</sup> Más helyütt arról olvashatunk, hogy a fajvédő politikus „korunk liberális kánonja szerint antiszemitanak minősülhet”, pedig „tevőleges, jogfosztó gyűlöletre irányuló megnyilatkozása aligha volt. Határozottan tiltakozott a zsidótörvények alkotmányos jogegyenlőséget sértő rendelkezései ellen.” (54. old.)

<sup>7</sup> E téren nem sokat nyom a latban, hogy ő maga mit gondolt saját véleményéről. Vö. „Bajcsy-Zsilinszky mindig állította, hogy ő nem követelt jogkorlátozást a zsidóság terhére, szándéka szerint a jogegyenlőség alapján állt, és magát a numerus clausust [...] sem tartotta jogkorlátozó jellegűnek.” (33. old.)

<sup>8</sup> Részletesen: Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Budapest: Bölcsé-

szettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2019. 306–308.

<sup>9</sup> Bartha: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*, 88–90.

<sup>10</sup> Hivatkozás híján rejtély marad „Bernát István eszmetörténeti elemzése” (40. old.) és Bíró Zoltán „kitűnő esszéje” (56. old.), az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában tanulmányozott iratok (14. old. 14. l.) jelzetéhez pedig a fonszám is hozzátartozik. „A liberalizmus dicséreti” (236. old.) című cikk címének korrigálása is elmaradt.

<sup>11</sup> Hivatkozás nélküli szövegegyezést mutat 2019-es könyvemmel – például – a Márki Sándorra vonatkozó rész (12–13. old.) vagy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Pártról (37–38. old.) közölt bekezdés – az utóbbi helyen a lábjegyzeteket is átmásolta a szerző.

védelem nem volt sem ténybelileg, sem büntetőjogilag kizárható”. (21. old.) Ez akár igaz is lehet, ám a Magyar Királyi Kúria 1911. november 7-én megsemmisítette a gyulai esküdtbíróóság ítéletét, és az újratárgyalást elrendelő kúriai határozat „megállapította, hogy a tényállás szerint a fiuk felfegyverkezve saját lakásán keresték fel Achimot, ami részükre a jogos önvédelem fennforgását jogi lehetetlenséggé teszi”.<sup>12</sup> Másodfokon nem is erre hivatkozva mentették fel a testvérpárt. Az esküdteknek a budapesti tárgyaláson először Zsilinszky Endre és Zsilinszky Gábor esetleges bűnösségére vonatkozóan kellett egy-egy – megegyező tartalmú – főkérdésre válaszolniuk,<sup>13</sup> s csupán a bűnösség kimondása után jöhettek (volna) sorban az önvédelemre vonatkozó mellékkérdések. Az esküdtek többsége azonban már az első főkérdésre „nem”-mel felelt mindkét vádlott esetében, ekképp az önvédelem fennálltára nézve nem is kellett választ adniuk.<sup>14</sup> Zétényinek a jogos védelemre alapozó, egyúttal a bíróság mindenhatóságát hirdető érvelése tehát éppen a hatályos bírósági ítéletet nem veszi figyelembe. Véleménye szerint „az ítékezés nem az utókor és a történészek, hanem a magyar bíróság joga volt, s leginkább a Gondviselésé” (22. old.), vagyis tulajdonképpen mindegy is, miért született meg a

felmentő ítélet. E logikát John Lukacs gondolataival utasíthatjuk vissza. A történelem eszerint „a múlt szakadatlan újragondolása, újraértékelése, újrafelfedezése. A történelem revizionista. A történelemben megvan az, amit a jog kizár: a szereplőket és az eseményeket folyvást újból tárgyalják.”<sup>15</sup> Ha ez nem így lenne, az elemzett kötet sem látott volna napvilágot.

Összességben a hétszázoldalas forrásgyűjtemény – az elejétől a végéig olvasva – meglehetősen monoton olvasmány. Erről azonban nem a szerkesztőpáros tehet, sőt magán Bajcsy-Zsilinszky Endrén sem lehet számon kérni a cikkválogatás szórakoztató jellegét. A folyton-folyvást ismétlődő retorikai elemek, témák és gondolatmenetek ugyanis a politikai publicisztika jellegéből fakadnak. A cikkek napi használatra, kész műként íródtak, ekképp egyenként kell őket értékelni. A *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat* ennek ellenére egyáltalán nem haszontalan mű. A kötetet nemcsak azok forgathatják eredménnyel, akik egyben szeretnék látni és tanulmányozni a Horthy-korszak egyik legsajátosabb arcú politikusának első nagy publicisztikai korszakát, hanem azok is, akik egy-egy közéleti kérdés iránt érdeklődnek a korszakból, vagy esetleg a magyar fajvédelem napi praxisára kíváncsiak.

<sup>12</sup> Idézi: Bartha: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*, 81.

<sup>13</sup> Endre főkérdése így szólt: „Bűnös-e ifj. Zsilinszky Endre dr. vádlott abban, hogy Achim L. András békéscsabai lakos testét 1911. május 14. napján reggel 8 óra tájban ennek lakásán, Békéscsabán, akár egyedül ő maga, akár pedig társa, Zsilinszky Gábor ő vele együtt vagy közösen, botütéssel és Browning-pisztolyból intézett lövéssel szándékosan – bár ölési szándék nélkül – bántalmazta és az ezáltal okozott súlyos testi sértés folytán 1911. május 15.

napján Achim L. Andrásnak halála következett be? Igen vagy nem?” Idézi: Bartha: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*, 74. Az esküdtszék működéséhez: Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéletláblak, bírói jogviszony, esküdtszék*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2006. 171–279.

<sup>14</sup> Bartha: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*, 74.

<sup>15</sup> John Lukacs: *A történelmi Hitler*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1998. 11. Ford. Barkóczi András.